

DEN DOBBELTE EROS

En diskussion af forholdet mellem seksualitet og kærlighed

Ole Schultz Larsen

Artiklen tager sit udgangspunkt i Freuds afhandling »Om den mest almindelige devaluering af kærlighedslivet« (1912). Den diskuterer Freuds syn på den psykiske impotens og det spaltede kærlighedsliv hos manden. På denne baggrund behandles Freuds skelnen mellem den ømme og den seksuelle strømning i mennesket. Hans opfattelse af den ømme strømnings udelukkende ødipale og seksuelt afledte natur problematiseres. Dens præ-ødipale baggrund undersøges ved hjælp af en objekt-relational forklaringsramme.

Svend Møller Kristensen viser i sin bog *Den dobbelte Eros* (1966), hvorledes der eksisterer et absolut vandtæt skel mellem seksualiteten og kærligheden, mellem det urene kød og ånden, i 1700-tallets danske roman. Et skel, der langsomt går i opløsning i anden halvdel af 1800-tallet til fordel for det, man kunne kalde en mere integreret forestilling om relationen mellem det seksuelle og kærligheden. Med et udtryk fra Kierkegaard kan vi sige, at det sanselige nu i højere grad bliver opfattet som et indoptaget moment i det åndelige. Freuds forståelse af forholdet mellem seksualiteten og menneskets kærlighedsliv bygger videre på denne udviklingstendens. Han betoner dog i endnu højere grad end mange andre fra sin samtid den nære forbindelse, der består mellem de to sider af mennesket. Det seksuelle er hos ham intet mindre end kærlighedens grobund, omend det seksuelle først må udsættes for en tøjling og civilisering, hvis forvandlingen til kærlighed skal lykkes.

Spørgsmålet er, om det var fornuftigt af Freud at belyse kærligheden alene ved hjælp af det seksuelle. Thomas Bredsdorf er i sin bog *Tristans børn* (1982) uhyre skeptisk overfor denne tanke. I modsætning til Freud ønsker han at se kærligheden som et resultat af både seksual- og jegdriftens virke. For, som han siger, »det er ikke mærkeligt at en kærlighed, der konsekvent forvises til det halve, har svært ved at blive hel.«

I det følgende skal vi (1) se nærmere på Freuds skelnen mellem seksualitet og kærlighed. (2) Vi skal undersøge og problematisere baggrunden for den. (3) Og til sidst skal vi se på forholdet mellem seksualitet og kærlighed i en forklaringsramme, der rækker ud over Freud og følger Bredsdorff's tanker et stykke af vejen. Imidlertid er vores svar på problemerne med den seksuelt afledte kærlighed ikke en betoning af jeg-driften. Vi betoner i stedet en objekt-relational forklaringsramme.

1. Incestskranken

I en lille afhandling fra 1912, der bærer overskriften »Om den mest almindelige devaluering i kærlighedslivet«, diskuterer Freud den psykisk impotente mands ejendommelige trang til at dele kvinden op i et seksualobjekt og et ømhedsobjekt.

Freud har mødt en del af disse seksuelt malfungerende mænd i sin psykoanalytiske praksis, og de udviser åbenbart alle de samme symptomer. Når de er sammen med den kvinde, de elsker og ser op til, går deres seksualitet i stykker, og de bliver impotente. Når de derimod er sammen med andre kvinder, som de på ingen måde elsker, men måske tværtimod ser ned på, så heles deres seksualitet paradoksalt nok, og de udviser en upåklagelig potent. Det er, som om de er tvunget til at vælge mellem det elskede objekt og seksualobjektet. »Hvor de elsker, begærer de ikke, og hvor de begærer, kan de ikke elske« (s. 230), siger Freud.

Den psykisk impotente mands seksuelle begær rettes tilsyneladende ikke mod det elskede objekt, men holdes i stedet borte fra det. Hvorfor forholder det sig således? Freud betænker sig ikke på svaret: for at undgå det fortrængtes tilbagevenden i form af seksuelle fantasier rettet mod moderen. Han har været alt for seksuelt fikseret til hende i den præ-ødipale fase. Enten har hun forført ham, eller også har hun bundet ham så stærkt til sig, at muligheden for at vælge andre seksualobjekter ikke har været til stede. Når sønnen senere forelsker sig i en ny kvinde efter moderens forbillede, opstår problemet. Det seksuelle forhold til moderen tiltvinger sig vej til realiteten på trods af den fortrængning, tabuisering og omformning, det blev udsat for i forbindelse med incestskranken og den ødipale konflikt. Incestskranken byder sønnen at erstatte den seksuelle binding til moderen med en rent øm binding. Den forbyder eller tabuiserer sønnens præ-ødipale seksualitet. Men hos den psykisk impotente har den seksuelle fiksering til moderen åbenbart været så stærk, at det ikke restløst har været mulig at omforme den, hvilket betyder, at hans forhold til kærlighedsobjektet konstant er truet af frembrydende incestuøse fantasier. Når han forsøger at tilfredsstille sin seksualitet sammen med det elskede objekt, går hans seksualitet i stykker, for det betyder, at han besudler hende med barndommens incestuøse og perverse seksualitet. Han må derfor undgå at komme i seksuel clinch med hende, så han fortsat kan værdsætte hende. Kun i det rent ømme, det mere modne og ødipale forhold til hende kan han genfinde billedet af den elskede moder. Men han køber dette forhold med sin impotens. Hans kærlighed må være rensset for begær, den må være »erotisk inaktiv«.

Kun en vej kan den psykisk impotente mand gå, hvis han skal overvinde sin impotens. Han må finde en kvinde uden lighedstræk med moderimagoet, og denne kvinde må han nødvendigvis devaluere for at friholde billedet af det elskede objekt. Freud skriver: »En fuldstændig seksuel nydelse får han kun, hvis han hensynsløst tør hengive sig til tilfredsstillelsen, hvilket han

f.eks. ikke vover hos sin moralsk dannede hustru. Derfra stammer da hans behov for et devalueret seksualobjekt, en kvinde, der i etisk henseende er mindreværdig, som han ikke behøver at tiltro æstetiske betænkeligheder, og som ikke kender og kan bedømme ham i hans andre livsrelationer. En sådan kvinde vier han helst sin seksuelle kraft, selv om hans ømhed helt og fuldt tilhører en højerestående kvinde. Muligvis er også den tilbøjelighed, der så ofte kan iagttages hos mænd i højere samfundsklasser, til at vælge en kvinde af lav stand til varig elskerinde eller endog til hustru, ikke andet end en følge af behovet for det devaluerede seksualobjekt, med hvilken, psykologisk set, muligheden for den fuldstændige tilfredsstillelse er forbundet.« (s. 231-32).

Den psykisk impotente mand er henvist til skøgen eller en anden mindreværdig kvinde af lav stand, for at han kan få tilfredsstillet sin »genitale« seksualitet. Der indgår nemlig perverse eller barnlige komponenter i den, som han kun tør tilfredsstille hos det devaluerede seksualobjekt. På samme vis som seksualiteten er fuldstændig udgrænset i hans forhold til ømheds- eller kærlighedsobjektet, er hans ømhed fuldstændig fraværende i hans forhold til seksualobjektet. Hans begær må være helt og aldeles rensset for kærlighed, ellers kan det ikke fuldbyrdes.

To strømninger, hvis forening er nødvendig for at sikre et fuldstændig normalt kærlighedsliv, er ikke løbet sammen hos den psykisk impotente mand, to strømninger, som Freud skelner fra hinanden som den ømme og den sanselige (læs: seksuelle). Den seksuelle strømning, der hører den præ-ødipale fase til, er ikke fuldstændig blevet skjult bag eller ophævet i den ømme strømning, der vokser frem i forbindelse med incestskranken og den ødipale konflikt. Den anden seksuelle strømning, der kommer til i puberteten i forbindelse med kønsmodningen får nu pludselig problemer med at knytte sig til fremmede objekter »med hvilke, der lader sig gennemføre et reelt seksualliv« (s. 228), for den anden seksuelle strømning forsømmer aldrig at besætte objekterne for det primære infantile objektvalg med stærke libidomængder, hvis den altså ikke støder på incestskrankens »i mellemtiden rejste hindring«, og det gør den jo lige præcis ikke hos den psykisk impotente mand, der aldrig helt fik hæmmet eller omformet sin infantile seksualitet.

Pubertetens seksuelle strømning og den målhæmmede eller ømme strømning, hvori kærligheden til moderen fortsat opbevares, men nu i en mere legitim udgave, kan ikke flyde sammen, fordi den infantile seksualitet griber forstyrrende ind. Den psykisk impotente mand kan ikke forlade sit seksuelle forhold til moderen og »følge efter sin hustru«, ømhed og seksualitet er ikke sammen. Eros er spaltet. »Sådanne menneskers kærlighedsliv forbliver spaltet i de to retninger, der af kunsten personificeres som himmelsk og jordisk kærlighed.« (s. 229-30).

Halvvejs inde i sin afhandling skriver Freud: »Vi har hidtil beskæftiget os med en lægelig-psykologisk undersøgelse af den psykiske impotens, en undersøgelse, som ikke finder nogen begrundelse i overskriften på denne af-

handling. Det vil imidlertid vise sig, at vi behøvede denne indledning for at få adgang til vort egentlige tema.« Og han fortsætter: »Vi har begrundet den psykiske impotens i manglende sammenflyden af den ømme og den sanselige strømning i kærlighedslivet og forklaret denne udviklingshæmning ved indflydelse af de stærke barndomsfikseringer og den senere svigten i realiteten ved incestskrankens mellemkomst. Mod denne teori må frem for alt rettes en indvending: den giver os for meget, den forklarer os, hvorfor visse mennesker lider af psykisk impotens, men lader det stå som en gåde for os, at andre kan undgå denne lidelse. Da alle anskuelige momenter, der kommer i betragtning: den stærke barndomsfiksering, incestskranken og en svigten i løbet af udviklingsårene efter puberteten, kan siges at foreligge hos så at sige alle kulturmennesker, ville det være berettiget at vente, at den psykiske lidelse var en almindelig kultursygdom og ikke en lidelse hos enkelte.« (s. 230-31).

Den seksuelle forstyrrelse hos et lille udsnit af mændene er kun toppen af isbjerget. Under havoverfladen skjuler det almindelige kærlighedsliv sig. Vi så, hvorledes Freud i et ovenstående citat benyttede sin samtids dobbelte eros-opfattelse, skellet mellem himmelsk og jordisk kærlighed, til at beskrive den psykisk impotente mands problemer. Det mandlige kærlighedsliv bærer i al almindelighed den psykiske impotens' type i sig. Hans trang til at devaluere seksualobjektet, til at gøre hende til et indifferent vedhæng til hans potensproblemer og omvendt hans trang til ære den rene og jomfruelige madonna, skyldes det incestuøse forhold til moderen, som ingen mand kan unddrage sig, men som han alligevel gør alt for at skjule eller benægte, hvilket både den fordækte luder og den resende madonna er de øjensynlige beviser på. I livet med luderen friholdes respekten for moderen, og i forholdet til den elskede undgås den incestuøse problematik, når det seksuelle retoucheres bort.

Luder/madonna-komplekset har sine dybe rødder i den stærke barndomsfiksering, men idet Freud almengør denne præ-ødipale fiksering, så bliver det i sidste instans incestskranken, der spalter mandens kærlighedsliv, fordi den umuligt kan fungere konsekvent i sin omformning og hæmning af sønnens seksuelle relation til moderen. Der vil altid være en rest af perversion og incestuøst begær i manden, som han må forsøge at realisere eller flygte fra på alle mulige og umulige måder.

Moderen forfører ikke nødvendigvis barnet og har dermed kun en begrænset del og skyld i den incestuøse problematik. Den stærke fiksering til hende skyldes først og fremmest sønnens egne seksuelle impulser og interesser. Barnet har en naturlig trang til incest og har dermed en ligeså naturlig uvilje mod at opgive det seksuelle forhold til moderen - en uvilje, der nødvendigvis må komme i konflikt med den incestskranke, der senere træder op foran barnet i forbindelse med ødipuskomplekset. Moderen er i en vis forstand henvist til sidelinien i Freuds verden. Herfra må hun se på, at incestskranken »lemlæster« sønnens kærlighedsliv og spalter det i et seksuelt be-

gær og en erotisk inaktiv ømhed. Selvfølgelig ansporer og forstærker hendes pleje og kærlige omsorg barnets seksuelle interesse, men i sidste instans er det hos Freud altid barnets libidinøse begær efter forældrene, der er det afgørende.

2. Den gode og onde moder

Freud gør, som vi senere skal se, sjældent meget ud af moderens indflydelse på barnets tidlige udvikling. Som regel er hans focuspunkt ødipuskomplekset og dermed incestskranken. Alt hvad der kommer før er en forberedelse, og alt hvad der kommer efter er en afvikling af dette kernekompleks. Lad os imidlertid prøve at stille det lidt i bero og forsøge at argumentere for moderens aktive og afgørende rolle i udformningen af sønnens kærlighedsliv. Hun er trods alt det første menneske, han møder.

Freud nævner som sagt selv forførelsen som en mulighed, men lad os udvide perspektivet og se på, hvorledes den omklamrende og måske ligefrem dominerende moder indvirker på sønnens kærlighedsliv. Manden må overvinde sin alt for store respekt for kvinden, hvis han skal gøre sig forhåbninger om at få helet sit spaltede kærlighedsliv, siger Freud. Men den overdrevne respekt for kvinden er i Freuds verden altid opstået på baggrund af en seksual problematik. Det ligger ham fjernt at tænke, at den skulle være opstået som et resultat af en magtproblematik, for det ville indebære, at forhold, der vedrører kærligheds- og kønslivet, skulle udledes af ikke-seksuelle årsags-sammenhænge, og det er næsten ikke tænkeligt i Freuds univers.

Lad os se på et tilfælde af sekundær impotens, som Masters & Johnson har beskrevet i bogen *Menneskets seksuelle vanskeligheder* (1970).

Hr. B, en 34-årig mand, blev henvist med sin kone til behandling for sekundær impotens. Han kunne kun huske lidt af familiestrukturen undtagen dette, at en totalt dominerende moder tog alle beslutninger, store som små, kontrollerede familiens økonomi og dikterede, dirigerede og ødelagde hans far med barsk sarkasme. Han forbinder kun den faderlige rolle med en utilstrækkelig lønningspose og med en mand, som sidder stille i et hjørne af dagligstuen og læser aftenavisen. Da han var 14-15 år, var forældrerepræsentanten ved møder på skolen altid moderen for både den unge mand og hans yngre søster (kun to søskende). Det samme var tilfældet i forbindelse med kirkegang og til sidst i forbindelse med alle sociale funktioner. Familien voksede op med den opfattelse, at kun tre mennesker betød noget.

De første tilfælde af masturbation indtraf i de tidligere teenage-år med en hyppighed på to eller tre gange om ugen i løbet af teenage-årene. Som man kunne vente det i et miljø, som blev domineret af moderen, blev drengens muligheder for at komme sammen med piger forsinket, i dette tilfælde indtil det sidste år i high school. I løbet af hans college-tid var der kun sjældne lejligheder til at være i kvindeligt selskab, alle sammen af rent selskabelig art. Den unge mand var usikker over for de fleste sociale forhold, specielt de som var orienterede omkring hans eget køn. Det var blevet ham forbudt af hans moder at deltage i gymnastik af frygt for kvæstelser. Han havde sjældent mandlige kammerater, fordi han enten følte sig usikker eller intellektuelt overlegen over for sine mandlige jævnaldrende. Da han var færdig med college, sluttede den unge mand, som var specielt

interesseret i aktuararbejde, sig til et forsikringsfirma. Selv om han for det meste holdt sig tilbage fra selskabelig omgang, mødte han i en alder af 28 en 27-årig fraskilt kvinde med en toårig datter, som han giftede sig med inden for tre måneder. Den fraskilte kvinde, som selv var en dominerende personlighed, var et spejlbillede af hans mor. De to kvinder blev selvfølgelig med det samme bitre og uforsonlige fjender. Ægteskabet, som blev gennemført på trods af hans moders stærke protester, blev indgået i en week-end hos en lokal giftefoged.

De seksuelle oplevelser i løbet af det indledende bekendtskab havde været overvældende for den fysiologisk og psykologisk jomfruelige mand. Den uindviiede mand blev bogstaveligt talt forført af den erfarne kvinde, som manipulerede og coitalt ejakulerede ham inden for tre uger efter deres indledende møde. Den førægteskabelige seksuelle oplevelses hektiske tempo fortsatte i de første 18 måneder af ægteskabet, hvor hr. B blev stadigt mere overvældet af og ængstelig over for sin kones seksuelle krav. Samleje skete mindst én gang om dagen. Teknik, tidspunkter, stillinger, procedurer, varigheder og gentagelser fulgte under hans kones dygtige direktevise samme mønster som i den første periode af deres forhold, således at hun faktisk kontrollerede enhver form for seksuelt udtryk i ægteskabet.

I det første år af ægteskabet nød konen fuldstændigt at overvælde sin fuldt samarbejdende, men naive og usikre mand med styrken og hyppigheden af sine seksuelle krav. Da ægteskabet fortsatte, uden at intensiteten af hendes insisteren på seksuel og social dominans blev nedsat, begyndte hans tillid til sin evne til seksuelle funktioner at svækkes. Han søgte undskyldninger for at undgå coitalt samvær, men prøvede tappert at reagere på hendes krav, når han blev presset op i et hjørne. Til slut var der tre tilfælde, hvor et pludseligt krav om coital forbindelse fremkaldte en svigten af erektion for den tilfredsstillede mand. Hendes kommentarer var beske og ødelæggende, og sarkasmen anslag en velkendt streng.

Den fjerde gang, hvor han svigtede, da han forsøgte at tilfredsstille hendes øjeblikkelige seksuelle behov, mindede hans kones udskældning ham specifikt om hans moder og hendes verbale angreb på hans far. For første gang i sit liv identificerede han sig med manden, som sad i et hjørne af dagligstuen og læste avisen, og inden for en måned var han faldet ind i et lignende tilbagetrukket adfærdsmønster inden for sit eget hjem.

Der var kun registreret én senere episode sammen med hans kone med en erektion, som var tilstrækkeligt vellykket til indføring. Bortset herfra var manden fuldstændig impotent og havde været det i tre år, da han kom under behandling.

Ved en lejlighed, da hans kone var ude af byen, fulgte han det gamle reaktionsmønster hos sekundært impotente mænd. Han gjorde et forsøg på seksuel omgang med en prostitueret for at undersøge, om han kunne fungere effektivt med andre kvinder. For første gang i adskillige måneder forekom der en fuld erektion, men da han forsøgte at foretage indføring, forstyrrede fornemmelsen af hans moders billigelse af hans adfærd hans fantasi om kvindelig erobring. Han mistede med det samme erektionen og kunne ikke genvinde den. Dette var hans eneste forsøg på seksuelle funktioner uden for ægteskabet.

I samme ånd som Freud forsøger vi at kaste lys over det almindlige kærlighedsliv ved at se på den psykiske impotens hos manden. Vi kan på ingen måde udelukke, at forførelsen og den seksuelle fiksering mellem moderen og barnet er bidragydende til sønnens psykiske impotens i den ovenstående beretning. Men både moderens sociale dominans og faderens underkuede rolle i hjemmet synes at tilbyde os endnu en forklaringsramme, som ikke nødvendigvis er af seksuel karakter, men som snarere har angsten og afmagten som sit omdrejningspunkt.

Lad os antage, at moderens overbeskyttende og dominerende forhold til sønnen griber helt tilbage til de tidlige barneår og allerede fra dette tidspunkt truer sønnens autonomibestræbelser og fylder ham med afmagt. Hendes dominans og manglende indlevelse i sønnens behov forstærker konflikten mellem hans afhængighed af hende og de fjendtlige impulser og den angst, der opstår i ham, når han føler sig svigtet af hende. Bag den gode moder, som sønnen elsker og holder af, dirrer billedet af den onde moder, som udløser barnets fjendtlighed og vækker dets angst for at miste hende. Sønnen har kun en begrænset mulighed for at knytte sig til og identificere sig med den svage fader. Det vil blot forstørre hans afmagt over for moderen. I stedet tvinges han til at knytte sig omend endnu stærkere til moderen og opgive en del af sine autonomiønsker, således at han kan få dæmpet sin angst og sine fjendtlige impulser i forhold til hende.

En sådan binding til et andet menneske, der opstår af ren og skær angst eller i forsøget på at undslippe sin egen fjendtlige indstilling, må selvfølgelig betragtes som en form for kærlighed, men den behøver, som vi kan se, tilsyneladende ikke at bygge sig op omkring en grundlæggende seksuel årsag. Vi kan åbenbart redegøre for et ødipalt forløb, uden at vi er nødsaget til at benytte os af Freuds seksuelle forklaringsramme. Barnet knytter sig til den mest dominerende af forældrene og distancerer sig fra den anden for at opnå den størst mulige trykthed og sikkerhed. Normalt er ødipuskomplekset rammen om barnets voksende og besværlige indsigt i sit kønstilhørsforhold, hvilket uden tvivl eskalere en række seksuelle konflikter i barnets forhold til sine forældre, men vi kan se, hvad der heller ikke er overraskende, at også andre konfliktforhold kan gøre sig gældende i denne fase og i udformningen af barnets senere køns- og kærlighedsliv. Vi kan ydermere stille os selv det spørgsmål om ikke den til ødipuskomplekset snævert knyttede incestskranke, der i Freuds verden sier sønnens seksuelle impulser over for moderen fra og erstatter den med en rent øm binding, har en mere omfattende funktion og betydning, der svarer til den forklaringsramme, vi har benyttet ovenfor. Kunne incestskranken ikke repræsentere individets trang til eller nødvendighed af at selvstændiggøre sig i forhold til de første »urobjekter«? Faderen i den ovenstående beretning måtte vi da forstå som en uhyre svag hjælper i barnets forsøg på at opstille en skranke overfor moderens almægtige adfærd. Hos Freud repræsenterer incestskranken kulturens forsøg på at dæmme op for barnets uhæmmede seksuelle drifter, men i vores forståelse, må vi tillige, hvis ikke i modsætning til, se den som barnets forsøg på at dæmme op for forældrenes eller kulturens uhæmmede dominans, hvadenten den forekommer i forførelsens eller omklamringens form.

Sønnens manglende autonomi i forholdet til moderen, som vi så på i den ovenstående beretning, bliver et af de store problemer i hans senere kærlighedsliv. Mødet med det elskede objekt er altid forbundet med faren for at miste selvstændigheden. Han er afhængig af det elskede objekt, men frygter det på samme tid. Både den psykiske impotens og det spaltede kærlighedsliv

bliver endnu mere forståelig, når vi til den seksuelle problematik tillige knytter angsten for den omklamrende moder. Og trangen til et devalueret seksualobjekt forstås også udmærket i dette lys - det seksuelle begær, som skøgen tilfredsstillende, er sejrusrusens begær, stoltheden over endelig at have besejret den i barndommen erfarede afmagt i forhold til moderen. Skøgen kan både bruges til at rense og friholde billedet af den gode moder og omvendt straffe og vanhellige billedet af den onde og omklamrende moder.

Den dominerende moder kan på et andet plan udmærket være den undertrykte kvinde, der i sit forhold til sin søn finder en affektiv støtte og et kærlighedsforhold, der kan kompensere for hendes eget lidelsesunivers. Alligevel kan vi fastholde, at moderens stærke kærligheds- eller trykhedsbinding til sønnen udmærket kan give sig udslag i en afmagtsproblematik, der ikke nødvendigvis er af seksuel karakter, selv om den sidenhen optræder som sådan.

3. Lysten og loven

Hos Freud er faderen den, der truer sønnen med kastration, hvis han ikke vil give afkald på sin seksualitet i forhold til moderen. Sønnens forhold til hende trues af denne overmægtige rival, som sønnen hader og alligevel må identificere sig med, for ad denne vej igen at få del i moderen, men nu i en mindre incestuøs og mere øm form.

»Jo større fiasko han føler, han selv har, jo større succes antager han til gengæld, at faderen har. Umiddelbart sætter han faderens magt i forbindelse med hans størrelse og hans større erfaringer, og han prøver derfor så godt som muligt at efterligne faderen. Ved overgangen til kastrationskomplekset har han imidlertid lært en ny polaritet at kende, nemlig polariteten fallisk/kastreret. Faderens aktivitet og magt symboliseres herefter af hans penis, og drengen føler, at magtkampen med faderen må resultere i, at den ene af dem mister sin penis. For at undgå kastration deponerer han så at sige sin aktivitet-magt-penis i over-jeg'et. Han opgiver imidlertid magtkampen med faderen til fordel for en øget selvdisciplinering under over-jeg'ets opsyn, og det falder ham nu også lettere at opgive moderen som seksualobjekt, idet han begynder at foragte hende på grund af hendes manglende penis.« (Olson & Koppé, 1981, s. 389).

I den foregående historie om Lars så vi, hvorledes den svage fader bidrog til sønnens problemer, idet han ikke formåede at tilbyde sig selv som identifikationsobjekt og modpol til den dominerende moder. I den følgende beretning om Hr. C, der også er hentet fra Masters & Johnson (1970), er det ikke den svage, men den stærke og penisbesiddende fader, der er truslen. En ny dualisme tager sin begyndelse. Kærligheden til moderen på den ene side og angsten for den rivaliserende fader på den anden side. Igen tager vi vort udgangspunkt i den psykiske impotens for siden at bevæge os frem mod mandens spaltede kærlighedsliv.

Hr. C var 39 år gammel, da han med sin 37-årige kone kom under behandling. De havde været gift i 13 år. Der var tre børn, hvoraf det yngste var fem år gammelt. Hans udviklingsårs miljø som et af tre børn blev domineret af en krævende, selvisk, ufølsom, men dygtig og intelligent fader, som fra en vellykket forretningskarriere hjembragte sin direktør-utålmodighed, upersonlige krav om effektivitet og strenge præstationsnormer. Moderen, en tiltrækkende kvinde, gav indtryk af altid at være overvældet - af kravene i hjemmet, af kravene fra børnene og fremfor alt overvældet af sin mand, som hun tydeligt elskede og lidenskabeligt hadede. Faderen gjorde sig få anstrengelser for at skjule sin interesse for andre kvinder uden for ægteskabet, et forhold, der specielt virkede forstyrrende for sønnen.

Hr. C husker ingen familieselskabelighed, fornøjelser eller ferier, som ikke blev ledet af faderen og var i dennes interesse. Eftersom faderen holdt meget af klassisk musik, var dette den eneste form for musik, der var tilladt i hjemmet.

Da han kom under behandling, havde han ingen fornemmelse af moderens præferencer inden for musik. Han antog, at også de var klassiske. Hans personlige smag for musik var af en mere populær art; men han havde sjældent mod til at hengive sig til denne glæde, selv når faderen var fraværende fra hjemmet.

Hans faders krav om en opvisning af overlegne præstationer gjorde sig gældende med hensyn til karakterer i skolen, selskabelige funktioner og gymnastik. Da drengen ikke var fysisk velkoordineret, gennemgik han utallige timers fysisk tortur, mens han forgæves prøvede på at opnå at komme på et af skolens sportshold, altid efter faderens ordre.

I løbet af teenage-årene var hans syn på faderen konstant modstridende følelser af bitterhed og vrede, på samme tid blandet med stolthed og ærefrygt.

Efter at være begyndt at masturbere i 13-års alderen masturberede han regelmæssigt to eller tre gange om ugen i løbet af teenage-årene. Hans omgang med piger (foreslået af hans fader) var fuldt ud acceptabelt socialt, og han havde første gang samleje, da han gik i skolens næstsidste klasse. Han fortsatte med lejlighedsvis coitale oplevelser i løbet af colleegetiden, men viste ingen tegn på nogen dybtgående identifikation med nogen kvindelig partner. Der var ingen tegn på nogen funktionel seksuel lidelse. I en alder af 26 giftede han sig efter seks måneders forlovelse. Bekendtskabet var den nuværende amerikanske standard med indledende petting, som bevægede sig mod coital aktivitet i løbet af de sidste få måneder før ægteskabet.

I ægteskabets første seks år var der tre børn og en grundfæstet regelmæssighed af coitalt samvær. En mangfoldighed af arbejdsmuligheder blev stillet til hans rådighed, og han skiftede stilling i tilsvarende omfang. Hans eventyr i forretningsverdenen var uden specifikt mål eller retning. Ved adskillige af hans professionelle ansættelser lykkedes det ham ikke at præstere noget tilfredsstillende; i andre mistede han interessen. Hr. C fandt det svært at opretholde et langvarigt niveau af effektivitet.

Da hans præstationsfrygt i forretningsverdenen forøgedes, blev han mindre sikker på sig selv hjemme. Hyppigheden af seksuelle funktioner blev nedsat, når de spændinger, som var skabt af en mindre effektiv arbejdsproduktion, efterlod ham træt og irriteret i aftentimerne. Han tilbragte mindre og mindre tid med børnene og drak progressivt mere, end det før havde været hans sædvane.

Til slut fik han arbejde i faderens forretning. Efter mere end et år i jobbet bekymrede han sig stadig om sin præstationseffektivitet, kom i panik ved tanken om at miste sin stilling, var vred over faderens krav og blev generelt gjort i høj grad usikker i personlige forhold af sin præstationsfrygt. En fejlbedømmelse bevirkede, at en god kunde blev udsat for ubehageligheder. Dette blev berettet til hans fader, som gav ham en streng reprimande. Dette møde med faderen efterlod ham med en fornemmelse af fuldstændig utilstrækkelighed. Han kunne ikke spise aftensmad, gik vredt omkring i huset og gik til sidst i seng, men faldt ikke i søvn. I et forsøg på at løse sine spændinger og genoprette et mål af personlig tillid ved seksuel udløsning vendte han sig mod sin kone og opnåede i løbet af et rutinemæssigt forspil en stærk erektion. Da han bevægede sig i stilling, gennem-

strømmedes hans bevidsthed af et billede af hans forkludrede, forretningsmæssige præstation og scenen med hans faders fordømmelse. Da han forsøgte indføring, mistede han sin effektive erektion og var ikke i stand til igen at opnå denne.

For denne forstyrrede mand virkede dette som verdens ende. Hans seksuelle svigten var kun et yderligere tegn på det faktum, at han ikke var og aldrig ville blive så god en mand som sin fader, hvis succes både i forretningsverdenen og i sengen syntes at være legendarisk. Med dette konkrete tegn på seksuel svigten blev hans frustrationer overvældende. Hans professionelle præstationsangst forstørrede kun hans præstationsangst i sengen, og hans erektive utilstrækkelighed fortsatte essentielt uden lindring.

Tre måneder efter den første episode af erektiv svigten vågnede han med en erektion, besteg hurtigt sin kone og ejakulerede. Hans uforberedte kone blev gravid. Så snart graviditeten var konstateret, havde han en tilforladelig undskyldning for at undgå det nyligt opståede pres ved seksuelle præstationer, og samleje blev frivilligt frarådet under hele graviditetens varighed, meget til hans kones sorg. Da hans kone krævede coitalt samvær efter barnets fødsel, var hr. C fuldstændig impotent og forblev således, indtil han blev henvist til behandling. Hans frygt for seksuel præstation og for den sags skyld næsten enhver form for præstation var overvældende. Hans diskussioner under behandlingen var en blanding af lovprisning og forbandelser over sin fader. Hans fortsatte håbløse personlige sammenligninger med faderens formodede præstationsniveau var i høj grad et sørgeligt syn.

Det er karakteristisk, hvorledes både faderens og sønnens hustru i beretningen fremtræder som reletivt indifferente spejle for de to mænds forsøg på at bevise deres maskuline styrke og præstationseffektivitet. I den forstand har de to hustruer forbavsende meget til fælles med det devaluerede seksualobjekt, som Freud omtaler i afhandlingen fra 1912. De er tilsyneladende ikke genstand for mændene ømme og respektfulde følelser, således som vi tidligere har set det.

Sønnen gennemløber ødipuskomplekset på positiv vis. Han identificerer sig med faderen og opgiver, som det hedder, den seksuelle relation til moderen til fordel for en øm binding til hende. Men forklarer det alt i vores beretning? Er der ikke noget, der tyder på, at sønnen må opgive langt mere end den seksuelle relation til moderen? Tvinges han ikke under presset fra faderens direktør-utålmodighed til fuldstændig at opgive eller fortrænge moderen som identifikationsobjekt, for at undgå truslen om kastration fra faderen? Er det ikke i forbindelse med angsten for hans egen svaghed og kvindelighed, at impotensen dukker op?

Den form for beherskelsesseksualitet, der er på færde i beretningen og som i Freuds univers egentlig har sin grobund i det incestuøse forhold til moderen, synes her kun at kunne udledes af sønnens forhold til faderen. Hans seksualitet er et udtryk for hans trang til at beherske og distancere sig fra moderen og det kvindelige i ham selv - det, som faderen aldrig gav ham mulighed for at fastholde identifikationen med. Det ømme eller mere indlevende forhold til kvinden som incestskranken og gennemlevelsen af ødipuskomplekset ideelt set skulle fuldbyrde eller gennemtvinge ifølge Freud, er paradoksalt nok udeblevet til fordel for det stik modsatte - en beherskelsesseksualitet. Sønnen må flygte ind i beherskelsen af det, han aldrig fik lov at

forene sig med. Hans seksualitet er underkastet loven, og alt tyder på, at den først er opstået i forbindelse med loven. Hr. B pendler ikke frem og tilbage mellem den ømme og den seksuelle kvinde, således som vi så det hos Freuds patienter. Han pendler heller ikke mellem den gode og den onde moder, sådan som Hr. C fra den forrige historie var tvunget til. Alligevel er hans kærlighed lige så spaltet som deres. Han er så at sige stivnet i den ene af pendulets yderpositioner. Den ømme kvinde er skåret bort som følge af kastrationstruslen fra faderen: han kan kun nå hende, hvis han er i stand til at beherske hende, men derved når han hende netop aldrig helt. Han må indstille sig på sit mislykkede forhold til den ødipale kvinde, som kun faderen opnår at realisere. En Don Juan kan man vel næppe kalde ham, men alligevel udviser han det indifferente forhold til objektet, som også faderen behersker, og som han i modsætning til sønnen formår at gøre legendarisk. Også for ham er kvinden et ligegyldigt offer for hans seksuelle gentagelsestvang.

4. De ikke-libidinøse kilder

Bag ødipuskomplekset befinder der sig et dualt forhold mellem mor og barn, som Freud først sent i sit forfatterskab begynder at anerkende betydningen af. Han har, som han selv siger, haft svært ved at trænge ind i denne uigennemsigtige del af det menneskelige liv. Alt for ofte bliver moderen i Freuds verden reduceret til et objekt for barnets autoerotiske eller narcissistiske egen-udvikling. Hun er brystet, som principielt kan erstattes af et andet bryst. Hun er, når hun er mest aktiv, det forførende objekt for barnets libidinøse væsen. Hun er henvist til barnets lukkede og på mange måder også afvisende holdning overfor yderverdenen, og barnet bryder først for alvor ud af denne indifferente væren i forbindelse med ødipuskomplekset og faderens indmarch på scenen. Først fra dette øjeblik begynder barnets drifter at orientere sig mod hele og eksterne personer, og det er som om Freud fortsætter med at sige: først på dette tidspunkt tillader »his majesty the baby« at lade sig påvirke af et andet menneskes hele og særegne væren og livssituation. Freud skriver i *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen* (1916-17):

»Den orale drift bliver autoerotisk, således som de anale og de andre erogene drifter er det fra begyndelsen. Den videre udvikling har, for at udtrykke det så kort som muligt - to mål: for det første at forlade autoerotismen og på ny bytte objektet på barnets egen krop bort med et fremmed objekt, og for det andet at forene de enkelte drifters forskellige objekter, altså erstatte disse med et eneste objekt. Dette kan naturligvis kun lykkes, når dette ene objekt er et helt legeme, der ligner individets eget. Det kan heller ikke ske, uden at et antal af de autoerotiske driftsimpulser opgives som ubrugelige. Processerne ved objektvalget er ret komplicerede og er hidtil ikke beskrevet i nogen overskuelig fremstilling. Lad os for vort formål fremhæve, at når processen i barneårene inden latensperioden har nået en vis afslutning, viser

det fundne objekt sig at være næsten identisk med det første objekt, som den orale lystfølelse var knyttet til. Det er, om ikke moderbrystet, så dog moderen.« (s. 261-62). Først i forbindelse med ødipuskomplekset krystalliserer de enkelte drifters objekter sig i et eneste ydre objekt og giver plads for dannelsen af en objektrelation. Før dette tidspunkt er det ikke i Freuds verden meningsfuldt at tale om, at barnet knytter en relation til et andet menneske. Det forbliver i dets første leveår lukket inde i en narcissistisk skal af »selvtilstrækkelighed og utilnærmelighed«. Det er måske på denne baggrund, at Freud i *Drømmetydning* (1900) kan komme med den overraskende og lidt troværdige påstand, »At barnet ikke savner de fraværende særlig intenst, har mangen moder erfaret til sin sorg,« (s. 204).

Der er som bekendt flere steder i Freuds forfatterskab, hvor moderen i kraft af sine kærtegn og sin plejende og nærende rolle prises som barnets første kærlighedsobjekt, men barnets kærlighed til moderen er først og fremmest knyttet til hende som næringskilde. Seksualdrifterne læner sig op ad selvopretholdelsesdrifterne, kærligheden op ad sulten, og moderen er igen reduceret til brystet, men dog således at barnet senere, som vi har set, erfarer sammenhængen mellem del og helhed og gør moderen til sit første seksualobjekt. Freud bestemmer kærligheden eller mere korrekt seksualdriften som anaklitisk i den orale fase. Den læner sig altid som noget sekundært op ad barnets primære og fundamentale behov for føde.

Denne forståelse af relationen mellem mor og barn bliver især tydelig og får sin fulde konsekvens i Freuds fortløbende diskussion af barnets angst for at miste eller forlade sin mor. I det berømte »fort/da-eksempel« observerer Freud et 18-måneders barn, der er uhyre interesseret i det forhold, at det er blevet overladt til sig selv af moderen. Barnet forsøger at bemestre moderens forsvinden ved at iscenesætte hendes gåen og kommen med en træspole, som det henholdsvis kaster væk og med stor glæde finder igen. Freud så i dette barnets begyndende evne til at give afkald på driftstilfredsstillelse, og han forklarer i »Inhibitions, Symptoms and Anxiety« (1926), hvorfor barnet ønsker moderens nærvær og ængstes ved hendes fravær. Han skriver: »Grunden til at spædbarnet ønsker at opretholde moderens nærvær er kun, fordi det allerede af erfaring ved, at hun uden undtagelse opfylder alle dets behov. Det, som barnet herefter frygter og ønsker at undgå, er en situation præget af ikke-tilfredsstillelse og forøget driftsspænding, imod hvilken det er fuldkommen hjælpeløs.« (s. 137, min overs.). Barnet frygter ikke moderens men næringskildens fravær.

I et tidligere forsøg på at forstå den infantile angst knytter Freud den i stedet til »utilfredsstillende libido«. Han skriver i *Tre afhandlinger om seksualteorien* (1905), at »Man overvurderer virkningen af at gøre børn forskrækket og af barnepigernes gruppevækkende fortællinger, hvis man giver dem skylden for, at de gør børn angst. Børn, som har tilbøjelighed til ængstelighed, optager kun sådanne fortællinger, der absolut ikke gør indtryk på andre, og tilbøjelighed til ængstelse har kun børn med unormalt stor eller for tidligt

udviklet seksualdrift eller en sådan, der er blevet krævende på grund af overdreven ømhed. Barnet opfører sig i så henseende som den voksne, idet det forvandler sin libido til angst, i den udstrækning det ikke kan bringe den til tilfredsstillelse.« (s. 90). Angsten som potentiel er ifølge Freud almindeligvis ikke noget, som spædbarnet kommer til verden med. Den er et resultat af en unormalt stor seksualdrift eller en overdreven ømhed (forførelse) fra forældrenes side. Det er i den forstand, at Freud i sin 25. forelæsning kan tale om, at barnets angst for at være overladt til sig selv har meget lidt at gøre med realangst, men derimod er beslægtet med den voksnes neurotiske angst. Som i det foregående forsøg på at forstå angstens kilde hos barnet, ser vi igen, hvorledes Freud må begrunde angsten i en somatisk eller driftsmæssig problematik. Hvor det før var selvopretholdelsesdriften, er det nu seksualdriften, der frustreres. I begge tilfælde er moderen eller plejepersonens fravær kun angstskabende, forsåvidt det forstyrrer barnets driftsøkonomi. Hun er vigtig, fordi hun, samtidig med at hun tilfredstiller barnets fysiologiske behov, tillige stimulerer dets erogene zoner. »I disse to relationer skal moderens betydning ses« (s. 188, min overs.), skriver Freud i afhandlingen »An Outline of Psycho-analysis«.

I samme sene afhandling er vi også vidne til, hvorledes Freud ophæver betydningen af selv disse minimale relationer mellem mor og barn, idet han igen fremhæver barnets egensindige driftsliv. Han skriver: »Den fylogenetiske arv dominerer i den grad over de personlige tilkikkelser, at det ikke gør nogen forskel, om barnet har fået bryst, eller om det er vokset op ene og alene med sutteflasken og derfor ikke har nydt moderens kærlige pleje. I begge tilfælde gennemløber barnet den samme udvikling.« (s. 188-189, min overs.). Barnet er i kraft af sine uhyre velforberejede driftsstrukturer relativt uafhængig af den ydre verdens forskelligartede betingelser, siger Freud, i den vel nok mest konservative udlægning vi kan finde hos ham, og han glemmer her eller ønsker ikke længere at fastholde, at driften ikke blot er bestemt af sin kilde, men også af sit objekt og mål. Moderen er degraderet til et udifferentieret objekt i det miljø, der omgiver barnet. Selv den lidet omfangsrige rolle, som det forførende og stimulerende objekt, synes her at være frataget hende. Vi kan se det som et særlig radikalt udtryk for, at Freud ikke på noget tidspunkt i sit forfatterskab ser sig i stand til at forlade en driftsstrukturel forklaringsramme til fordel for en objektrelationel, omend han hele sit liv bevæger sig i kontinuummet mellem de to forklaringsrammer.

To biologiske drifter med hver deres trang skyder sig i Freuds verden frem mod moderens bryst og inddrager det i barnets narcissistiske verden. Hun er i den første tid ikke andet end et oralt del-objekt for barnet. Men, sæt nu, det ikke forholdt sig således. Sæt nu, at objektet fra første færd var mere end barnet kunne gabe over (dvs. mere end brystet). Sæt nu, at føde og (seksuel) lyst ikke var nok til at bestemme spædbarnets relation til moderen. Barnet ville da være henvist til at savne, mangle eller måske mere præcist knytte sig

til noget (udenfor det selv), hvis eksistens det ikke på nogen måde kunne op-hæve, afvise eller fuldstændig integrere i sin væren. Det ville være henvist til moderen på godt og ondt, ikke blot som en kilde til næring og seksuel lyst, men som en altafgørende eksistensiel kilde. Hun ville være barnets første møde med livet og kulturen. Og barnet ville gå i stykker, hvis hun ikke kunne give det mere end det fyldte bryst og den mest elementære pleje.

»Jeg har set spædbørn på bare tre uger afbryde sutningen for en stund for at lege med brystet eller rette blikket mod moderens ansigt. Jeg har også observeret børn helt ned til to måneders alderen, der i deres vågne perioder efter amningen ligger i moderens skød og ser op på hende, lytter til hendes stemme og giver respons med forskellige ansigtsudtryk; det var som en kærlig konversation mellem mor og barn. Sådant en adfærd implicerer, at tilfredsstillelse i lige så høj grad er knyttet til objektet som giver føden, som til føden i sig selv.« (s. 239, min overs.). Således skriver Melanie Klein i *Developments in Psycho-analysis* fra 1952. Hun er ikke i tvivl om, at barnet allerede på dette tidlige tidspunkt i sit liv har etableret en objektrelation til moderen, men, hvor Melanie Klein i sit forfatterskab vedbliver med at fastholde en fortrinsvis oral relation mellem mor og spædbarn, vil vi gå et skridt videre og antage, at der meget tidligt etableres en relation mellem mor og barn, som ikke blot er oral, og som heller ikke er begrænset til at have den orale aktivitet som sin eneste grobund.

Spædbarnet har brug for mere end brystet, siger vi, men hvad dette »mere« er synes umiddelbart at være svært at forklare. Vi kan tilsyneladende ikke med samme lethed som Freud knytte det til en bestemt somatisk kilde eller kropslokalitet. Vi må blot forsigtigt fastslå, at spædbarnets eksistentielle situation motiverer udviklingen af en objektrelationel adfærd; dvs. en trang til at knytte sig til, imitere og sidenhen identificere sig med et bestemt andet menneske. Og denne trang lader sig ikke alene udlede af behovet for føde eller seksuel lysttilfredsstillelse, men må snarere udledes af et behov for tryk eller måske mere præcist: af et eksistensielt behov for at spejle sig i et andet menneske. Derfor er det korrekt, når Freud antager, at det ikke gør nogen forskel, om barnet vokser op med bryst eller med sutteflaske. Blot ser han forklaringen i det forhold, at en næringskilde og knyttet hertil en seksuel kilde stadigvæk er til rådighed for barnet, mens vi ser forklaringen deri, at brystet kun er et enkelt og for så vidt forsvindende lille moment i det omfattende kompleks, der udgøres af moderens pleje og omsorg.

Hvis vi nu igen vender blikket mod mandens spaltede kærlighedsliv og vort forsøg på at problematisere og udvide Freuds forklaringsramme på dette felt, så vil vi se, at antagelsen af en objektrelationel adfærd skaber et godt grundlag for dette. I stedet for at opfatte den ømme strømning som et sekundært resultat af den seksuelle strømnings omformning i forbindelse med ødipuskompleksets undergang, så kan vi nu se den som et resultat af barnets tidlige evne til at knytte sig til et andet menneske. Den ømme strømning er ikke et paulinsk eller sublimeret udtryk for den sanselige seksualitet, men

det er snarere sådan, at analyserne i forrige afsnit af den onde moders og den rivaliserende faders indflydelse på sønnens kærlighedsliv viser os, at et menneskes seksuelle liv ofte tager form efter arten af de første objektrelationer (og ikke omvendt). Lidt polemisk kunne man sige, at seksualdriften læner sig op ad barnets første og primitive objektrelationer. Den forførende moder vækker kun i meget få og ekstreme tilfælde barnets seksualitet, men etablerer formodentlig snarere en omklamrende relation til barnet, der senere og blandt meget andet giver det seksuelle problemer.

Det vil ikke være rimeligt at vende Freud fuldstændig på hovedet og påstå, at overalt, hvor vi møder en seksuel strømning, er den efterfølger efter eller et afbøjet udtryk for en rent øm strømning. Det er næsten for perfekt! Vi må nok snarere forstå den ømme og den seksuelle strømning som to forskellige relationer til et andet menneske. To relationer, hvis rodnet allerede dannes i relation til de første præ-ødipale objekter, og hvoraf den ene, den seksuelle relation, først får sin særlige samfundsmæssige udformning og eskalering i og med ødipuskomplekset (først hermed bliver den virkelig seksuel). Mens den anden, den ømme relation, ikke blot bliver modnet i forbindelse med den ødipale konflikt, men omvendt også kan udsættes for endda stærke hæmninger i forbindelse med denne situation, hvilket vi anser for en typisk problematik for drengens vedkommende.

Den ømme strømning opstår som et potentiale i det lykkelige forhold, hvor et barn magter at adskille sig fra plejepersonerne, uden at miste evnen til forening. Eller anderledes sagt: præges forholdet mellem barn og plejeperson af barnets angst for at miste sig selv i foreningen med den anden, så undergraves den ømme strømning. De første objektrelationer må have en karakter af tilforladelighed, således at barnets selvstændiggørelse ikke bliver absolut antitetisk med foreningen med den anden. Det lykkelige forhold gør barnet i stand til at finde sig selv som subjekt i identifikationen med et andet subjekt. Og dette gensidige subjekt/subjekt-forhold, hvor der ikke er fare for at miste sig selv i den anden eller nogen tvingende grund til at gøre den anden til objekt, vil vi betegne som essensen i den ømme strømning.

Men denne balanceakt i det lykkelige forhold til de første objekter forstyrres formodentlig konstant af angsten for adskillelse og faren for at blive væk i den anden. - Derved opstår trangen til at fastholde sig selv som subjekt ved at gøre den anden til objekt. Eller omvendt: søge ind i foreningen, afgive sin suverænitet og blive objekt for den anden, for på denne måde at få del i den andens subjektivitet. Sådanne subjekt/objektrelationer vil vi betragte som essensen i den seksuelle strømning.

For sønnens vedkommende bliver trangen til at ophæve foreningen med de første objekter og gøre den anden til objekt forstærket i forbindelse med den ødipale konflikt. Pigen står derimod i fare for, at bindingen til moderen betyder en afgivelse af suverænitet og en flugt ind i objektets rolle.

Den seksuelle og den ømme strømning er to forskellige måder at forholde sig til et andet menneske på. De fleste anser givetvis den ømme relation for

at være langt den mest avancerede - og måske også den mest ustabile, fordi det her drejer sig om en hårfin balance mellem mennesker. Det betyder imidlertid ikke, at den er mere kulturelig og af en senere oprindelse end den seksuelle strømning, således som Freud forestillede sig. Vi må opgive hans tanke om, at den ømme strømning i mennesket er et resultat af en ødipal hæmning af den seksuelle strømning. Den ømme strømning og ikke mindst dens skæbne er nært forbundet med mor/barn forholdet. Det fik Freud aldrig rigtig øje på. Han anså tværtimod incestskranken og den ødipale konflikt for at være drivkraften bag udformningen. Men herved forsvinder to ting ud af syne: dels den præ-ødipale moders betydning for det mandlige kærlighedsliv og dels den seksualisering og knægtelse af ømheden, som for drengens vedkommende kan være forbundet med afviklingen af ødipuskomplekset.

Vi er ved at være nået til vejs ende i vort forsøg på at udvide og problematisere den forklaringsramme, som Freud benytter sig af i diskussionen af det mandlige kærlighedsliv. Men inden vi runder af, skal vi se lidt nærmere på den seksualdrift, der er motoren bag den seksuelle strømning og det afgørende hjul i Freuds store teoretiske maskineri.

5. *Ultima causa movens*

Menneskets evne til at danne objektrelationer har ifølge Freud seksualdriften som sin kilde. Libidoen knytter sig først til barnets egen krop og retter sig senere som objektlibido mod andre personer. Men spørgsmålet er, om ikke Freud med sin forståelse af seksualdriftens vidtrækkende psykiske kvaliteter kommer til, uanset det sker på baggrund af værdifulde afdækninger af barnets seksualitet, at generalisere over uhyre forskelligartede voksne personlighedstræk og sætte lighedstegn mellem barndommens og den voksnes seksualitet på et alt for snævert grundlag. Freud påviser rigtigt sammenhængen mellem seksuelle og ikke seksuelle handlinger. Men han går et skridt videre og opfatter det seksuelle som værende den primære årsag til det ikke-seksuelle. Neurosen, angsten, hengivenheden, masochismen, sadismen, kappelysten m.v. er alle træk eller ingredienser i den voksnes personlighed, som hos Freud kan udledes af seksualdriftens særlige formning i de tidlige barneår.

Freuds fokusering på seksualdriften betyder, at en bestemt del af det menneskelige liv får patent på at forklare fænomener på andre livsområder. Og det er ikke et tilfældigt livsområde, der får dette patent. Det er et område, som på Freuds tid er udsat for en omfattende social fortrængning. Freud kaster et nyt og frigørende lys over det seksuelle område, ingen tvivl om det, men samtidig opsluges han af det. Han forledes til at tro, at det, han afdækker hos sine patienter, må have status som den tilgrundliggende årsag. Det fortrængte eller socialt uacceptable får karakter af primitiv natur, af drift. Vi

får lov til at se denne misforståelse arbejde i sin yderste konsekvens hos Freuds elev Wilhelm Reich, der fejlagtigt tror, at individet er sundt og rask, når blot seksualfunktionen er i orden. Både Freuds og Reichs store præstationer ligger i deres sammenkædning af det seksuelle og det ikke-seksuelle og deres største fejl begår de som følge af, at de ikke betænker sig på at gøre den fortrængte seksualitet til *ultima causa movens*.

Som bekendt har Freuds seksualdrifter forskellige mål i de forskellige faser i barndommen. Om disse siger han i »Drifter og driftsskæbner« fra 1915: »Som det første opregner vi inkorporeringen eller fortæringen, en form for kærlighed, som er forenelig med ophævelsen af objektets separate eksistens, og som derfor kan betegnes som ambivalent. På den prægenitale sadistisk-anale organisations højere stadie optræder efterstræbelsen af objektet i form af bemægtigelsestrang. For den er objektets beskadigelse eller tilintetgørelse ligegyldig. Denne form for kærlighed og dette forstadium til kærligheden er ikke til at skelne fra hadet, hvad angår forholdet til objektet. Først med etableringen af genitalorganisationen bliver kærligheden modsætning til hadet.« (s. 139).

Man kan næsten blive forskrækket over »his majesty the baby«, når Freud fortæller os, med hvilken aggressiv appetit det indtager livet. Selvfølgelig må vi give Freud ret i, at spædbarnets grænser i forhold til objektet (plejepersonen) endnu er uhyre flydende. Men det forekommer at være et meget langt skridt han foretager, når han ligestiller denne grænseløshed hos barnet med ligegyldigheden overfor og ligefrem beskadigelsen af objektet. Han bevæger sig her uden den mindste anfægtelse fra den voksnes til barndommens verden. Sadismen og hadet bliver de grundlæggende elementer i barnets første møde med et andet menneske. De går forud for enhver øm, eller kærlig relation. Det er altså ikke blot den seksuelle strømning, der går forud for den ømme i Freuds univers. Hadet er også ældre end kærligheden, siger han her.

Spædbarnet har på det nærmeste en indgroet uvilje mod at møde det andet menneske som et andet menneske. Det ønsker af al magt at fastholde forestillingen om sin egen narcissistiske eksistens. Derfor er dets forhold til objektet præget af en ligegyldighed, der svarer til kannibalens eller sadistens hensynsløse forhold til ofret. Men kan vi ikke med lige så stor ret antage, at spædbarnet af al magt forsøger at bryde med den grænseløshed eller orienteringsløshed, der utvivlsomt er forbundet med den nyfødtes forhold til sin omverden? Spædbarnet knytter sig således ikke blot til et andet menneske, for at få tilfredsstillet sine fysiologiske behov, men i lige så høj grad for at orientere sig i sin omverden og finde et første og uhyre primitivt spejl for sin egen eksistens. I stedet for at opfatte spædbarnet som et lukket system, der er kodet til at opretholde sin egen indre balance, må vi opfatte barnet som et åbent system, hvis centrum, om vi overhovedet kan tale om et sådant, i højere grad er moderen og hendes pleje og omsorg, end det er barnets indre driftsøkonomi. Allerede efter tre uger ser Melanie Klein tegn på, at barnet

søger mere end brystet hos moderen. Vi kan sige, at det »mere«, barnet søger hos moderen, med tiden bliver dets første og primitive relation til sig selv. For midt i den spejlings- eller imitationsproces, som er så karakteristisk for barnets forhold til det tidlige objekt, opstår pludselig gabet mellem den, der imiterer og den, der bliver imiteret. Vi kan, med en i det freudske univers eksisterende betegnelse, som er relativt ubrugt, kalde denne spejlingsproces for en »primær identifikation« med objektet - en relativ primitiv form for identifikationsproces eller objektrelationel adfærd, af hvilken forskellen mellem barnet og objektet med tiden krystalliserer sig.

6. Afslutning

Vi har forsøgt, først gennem diskussionen af den psykiske impotens hos manden og siden gennem kritikken af Freuds driftsstrukturelle forklaringsramme, at afdække den ømme strømningens præ-ødipale natur. Mor/barn-forholdet i Freuds verden får ofte karakter af en envejskommunikation og spædbarnets psykologi er en »one body psychology«, der ikke tillader de helt store udvekslinger med moderen og det omgivende miljø. Det er på denne baggrund, at Freud bestemmer den ømme strømning som en senere opstået ødipal strømning. For spædbarnets egensindige liv synes ikke i Freuds verden at kunne danne grobund for så »æteriske« følelser som ømhed, kærlighed eller det vi har kaldt subjekt/subjekt-forhold. Tværtimod fremelsker egensindigheden mindre anstændige følelser, såsom had, sadisme, seksualitet eller det vi har betegnet som subjekt/objekt-forhold. Men sæt nu, at det ikke er så enkelt. Det har i det mindste været denne artikels tanke. Sæt nu, at det uanstændige og egensindige i mennesket ikke går forud for ømheden, kærligheden og alt det vi til tider er tilbøjelige til at betragte som det egentligt sociale i mennesket. Sæt nu, at den urene og sanselige natur, der før Freuds tid, intet havde at gøre med menneskets åndrighed, ikke i den grad forrådte den, da de endelig blev integreret og fik noget med hinanden at gøre. Sæt nu, at ømheden og kærligheden ikke er noget, der ligger fjernere fra menneskets natur end seksualiteten og sadismen. Det vil da være oplagt at søge efter en præ-ødipal grobund til såvel subjekt/subjekt- som subjekt/objekt-forholdet. Og vores tese har som sagt været, at det første forhold, den ømme strømning, opstår af det lykkelige forhold mellem mor og barn, mens det andet forhold, den seksuelle strømning, opstår i de adskillelserprocesser og brudflader eller i den større eller mindre grad af knægtelse, som det første forhold til enhver tid er udsat for i kraft af både den eksistensielle og den samfundsmæssige sammenhæng, mennesket indgår i. Når vi pointerer, at knægtelsen af ømheden også udgår fra menneskets eksistensielle situation, så er det for at undgå at falde i samme grøft som Bredsdorff, når han siger, at »så længe kapitalismen består, må kærlighed nødvendigvis være et undtagelsesfænomen, forbeholdt de stærke der med held kan forsva-

re sig mod kapitalismens principper.« (1982, s. 214). Der er ingen tvivl om, at den samfundsmæssige sammenhæng kan knægte kærligheden, men vi kan, idet vi benytter os af en titel hentet fra en af Elizabeth Badinters bøger, med lige så stor ret sige, at den samfundsmæssige udvikling giver mennesket *Kærlighed i tilgift* (1981). Vi kan sige, at det samfundet knægter også (men ikke alene) er dets eget selvskabte utopiske grundlag. Badinter undersøger moderkærlighedens historie fra 1600-tallet og fremefter og viser os, hvorledes moderens ømhed, pleje og omsorg overfor barnet vokser i takt med samfundsudviklingen. Barnets intime og kulturelt bestemte forhold til moderen bliver en del af den voksnes kærlighed.

Hvor Bredsdorff pointerer kærlighedens oprindelige natur og gør sig til talsmand for en repressionstese (på kærlighedens og vel at mærke ikke på seksualitetens område), der ser Badinter på kærlighedens sociale dimension og argumenterer for det, vi kan kalde en produktionstese. Denne artikel bevæger sig mellem de to standpunkter og har ønsket at afdække såvel kærlighedens eksistensielle som dens samfundsmæssige komponenter.

Vores tese om den seksuelle strømningens opståen som følge af adskillelisesprocesser i forholdet til de første relationer, giver os mulighed for at forstå den nære sammenhæng, der består mellem den ødipale konflikt og eskaleringen af den seksuelle strømning. For hvad er den ødipale konflikt andet end en radikal adskillelisesproces, hvori barnet løsriver sig og løsrives fra mor/barn-relationen. Den ødipale situation indebærer en produktion af seksualitet, en seksualisering af barnet og en samtidig knægtelse af barnets ømhed, som Freud ikke var opmærksom på, omend han taler om genitaliseringen af den polymorfe seksualitet. Sammenhængen mellem magt og seksualitet, således som den på næsten urovækkende vis er blevet beskrevet af Michel Foucault, bliver tydelig, hvis vi forfølger dette ødipale perspektiv.

Den dobbelte Eros handler om to forskellige relationer til medmennesket, to forskellige relationer, som har en eksistensiel grobund, men som også kan skærpes indtil det uforenelige af de samfundsmæssige vilkår. I det mandlige kærlighedsliv, som vi startede med at undersøge, lever den seksuelle og den ømme strømning ofte hver deres liv. Men til tider finder de sammen eller rettere: de cirkulerer om hinanden, forvandler sig i fantastiske øjeblikke til hinanden, hinsides den dobbelte Eros. De har trods alt et fælles udspring i forholdet til de første objekter.

LITTERATUR

- ANDKJÆR OLSEN, O. & KØPPE, S.: *Freuds psykoanalyse*. København 1981.
 BADINTER, E.: *Kærlighed i tilgift*, København 1981.
 BREDSDORFF, T.: *Tristans børn*. København 1982.
 FREUD, S. (1900): *Drømmetydning 1 & 2*. København 1974.
 FREUD, S. (1905): *Tre afhandlinger om seksualteorien*. København 1973.

- FREUD, S. (1912): Om den mest almindelige devaluering i kærlighedslivet. IN: *Bidrag til kærlighedslivets psykologi*. København 1959.
- FREUD, S. (1915): Drifter og driftsskæbner. IN: *Metapsykologi I*. København 1975.
- FREUD, S. (1916-17): *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*. København 1978.
- FREUD, S. (1926): Inhibitions, Symptoms and Anxiety. IN: *Standard Edition, Vol. XX*, London 1959.
- FREUD, S. (1940): An Outline of Psycho-analysis. *Standard Edition, Vol. XXIII*, London 1959.
- KLEIN, M. m.fl.: *Developments in Psycho-analysis*. London 1952.
- KRISTENSEN, S.M.: *Den dobbelte Eros*. København 1966.
- MASTERS, W.H. & JOHNSON, V.E.: *Menneskets seksuelle vanskeligheder*. København 1970.